

A radikális baloldal helyzete és perspektívái itthon és a világban II.

Szerkesztőségünk körkérdéssel fordult a hazai és nemzetközi társadalomtudomány tőkerendszer-kritikus képviselőihez: fejtsék ki véleményüket a radikális baloldal magyarországi, európai és globális helyzetéről, kibontakozásának lehetőségeiről és az általuk helyesnek tartott cselekvés irányairól, módszereiről. A beérkezett válaszokból hatot előző, 125. számunkban adtunk közre, az alábbiakban további két hozzászólást közlünk.

*

SALVATORE ENGEL-DI MAURO

A radikális baloldali mozgalmak perspektíváiról és kilátásairól

A vagyonkoncentráció az egekbe tör, s eközben emberek milliói éheznek vagy hálnak meg háborúban, fajok tűntek el vagy fognak hamarosan eltűnni, és egy élhető bolygó lehetősége lassan szertefoszlik. A problémák ilyen összetett halmazának köszönhetőn a szocialista célok újra teret hódítanak, még az Egyesült Államokban is. A szociális elégedetlenség azonban nem igazán kérdőjelezi meg a kapitalista világgazdaságot: túlnyomó részben arra irányul, hogy kikövetelje a vagyon szerény mértékű újraelosztását, és talán az eddiginél némileg nagyobb ökológiai érzékenységet. Azok a célok, amik lényegi fenyegetést jelentenek a kapitalizmus létezésére, mint a dekolonizáció, kommunák létesítése vagy a forradalmi *interkommunalizmus* (lásd pl. Newton 1974, Öcalan 2017), perifériára szorúlnak. Ezeket a célokat nagyrészt olyanok tűzik zászlajukra, akik a rasszizmus és a

telepes gyarmatosítás ellen harcolnak; őket gyakran női aktivisták képviselik, és az ökológiailag fenntartható életformák és a politikai önrendelkezés védelmében folytatott harcuk sokféle formát ölthet.

A radikális baloldali mozgalmak számos komoly kihívással néznek szembe.¹ Ezek a mozgalmak töredezettek és megosztottak, és képtelenek elég közös pontot találni ahhoz, hogy egy koordinált politikai stratégia égisze alatt egyesüljenek.² A radikális baloldali mozgalmak történelmi előzményekhez visszanyúlva (ilyen pl. a nemek és a rasszok egyenlőségéért és az ökológiai fenntarthatóságért vívott harc) próbálnak globálisan együttműködni; azok az ökológiai és társadalmi katasztrófák, amiket pár évtizede még senki sem ismert be, progresszív módon formálták át ezeknek a mozgalmaknak a tartalmát. Azonban ahhoz, hogy a jelenlegi ökoszociális kihívásokra válasz adjanak, szükség van még egy sor kiigazításra a radikális baloldali mozgalmakon belül.

Az ökológiai kihívások között szerepel a klímaválság kibontakozó katalizmája, a fajok tömeges kihalása, és egyéb, ezekkel összefüggő romboló hatások, amikre kevesebb figyelem irányul, mint pl. a radioaktív hulladékok, a mocsarak visszaszorulása, vagy a szerves toxinok és nehézfémek általi folyamatos szennyezés. Ezek egymással összefüggenek, összeadódnak, és sokszor beláthatatlan következményekkel járnak. Hatásaik olyan közösségek életét befolyásolják, akiknek az ökológiai és politikai érdekérvényesítő képességük elenyésző, mivel a társadalom minden szintjén dominanciára épülő viszonyok uralkodnak. A környezet tönkretétele miatti hosszú távú egészségkárosodást pedig azok szenvedik el leginkább, akikre a gondoskodó munkát és a társadalmi reprodukciót bízák – akik nagyrészt még mindig nők (Salleh 2010). A nemzeti szintű politikai erők alárendelése elszámoltathatatlan intézményeknek (EU, IMF, NATO stb.) az egész világra kiterjedő trend. Az államok egyre inkább a tőkefelhalmozást katonailag biztosító szervekké válnak, ahogyan ez már régóta világos azokban a régiókban, ahol gyarmati körülmények uralkodnak. A bérmunkák egyre inkább egyetlen rendszerbe rendeződnek, mindent áthatnak, felgyorsultak, bizonytalanok és alulfizetettek a teljesítményhez képest (Harvey 2005), és a robotizáció számos szektorban a munkaerő folyamatos feleslegessé válásához vezet. Ez a helyzet nem állhat elő több szintű és formájú társadalmi (partiarchális, rasszista, heteronormatív) elnyomás és ökológiai pusztítás nélkül, amik biztosítják, hogy az emberi élet újratermelése egy szűk réteg profittermelését és privilégiumait (vagyis a végtelen tőkefelhalmozást) szolgálja (Bennholdt-

Thomsen – Mies 1999; Federici 2012). A társadalmi újratermeléshez kapcsolódó munka nemcsak nincs elismerve továbbra sem, de ezzel párhuzamosan összeütközésbe kerül a minden eddiginél fontosabbá váló tőkefelhalmozással, mivel széles tömegek számára romlanak a foglalkoztatás feltételei. A gyermekszüléshez és gyermekneveléshez kapcsolódó (nagy részt fizetetlen) munka nélkül nem léteznének bér-munkások, akik eladásra szánt termékeket állítanak elő. Ugyanekkor az üzleti logika az emberi élet kollektív reprodukciós lehetőségeit ássa alá, mivel ahhoz, hogy profit („gazdasági növekedés”) jöhessen létre, az összes kiadásnak (pl. szociális célokra, az egészségügyre és az oktatásra fordítandó adók) kisebbnek kell lennie, mint a teljes bevétel (pl. GDP). Az egyes vállalatok jönnek és mennek, de mind hozzájárulnak és, végsősoron, fenntartanak egy pusztító, életellenes tendenciát (O'Connor 1988).

A radikális baloldal fő feladatai közé tartozik, egyrészt, annak tudatosítása, hogy az emberiségnek lehetősége van választani a kapitalizmus és a lehető legtöbb élet megőrzése között, másrészt egy világméretű átalakulás elősegítése az osztályok nélküli társadalom és az ökológiai fenntarthatóság felé (Kovel 2007).

Az ezekre a kihívásokra adott radikális baloldali válaszok általában három fő politikai megközelítéshez sorolhatók: az államközpontú, az *intersticiális* („beszivárgó”, a társadalmi felelősségvállalást lehetővé tévő kezdeményezések fokozatos és stratégiai térnyerésére építő – *a ford.*) és a prefiguratív irányzathoz.³ Az első megközelítés úgy tekint az államra, mint a kapitalista viszonyok legyőzésének fő, ha nem egyenesen az egyetlen hatásos intézményrendszerére (Satgar 2018; Tanuro 2011). A fókusz itt az állam átalakításán van (az intézmények demokratizálása, választási politika révén), annak érdekében, hogy az az egyenlőség és az ökológiai fenntarthatóság irányába változzon. Kevesen vallják már azt a klasszikus elméletet, amely az állam meghódításán keresztül akar változást elérni. Az állam feletti kontroll átvételének stratégiájától való általános elfordulás a negatív történelmi tapasztalatokon túl annak is betudható, hogy ezek a stratégiák az állam egyre kifinomultabb és egyre növekvő befolyással bíró megfigyelő rendszerei és megelőzési lehetőségei miatt nemigen valósíthatók meg.

Az intersticiális perspektívák (pl. a szolidaritás alapú gazdaság) kulcsszerepet szánnak az államnak, sőt a piaci intézményeknek is a változás előmozdításában; ezek tennék lehetővé a teljes átalakulást egy posztkapitalista, egalitárius berendezkedés felé.⁴ A cél itt nem az, hogy átvegyék a kontrollt az intézmények felett, hanem hogy

ezek keretei között hozzanak létre hosszantartó, ellenálló alternatív intézményeket. Ennek példái a munkások szervezetei, a föld alapú érdekszövetkezetek, a legalizált földfoglalás és a progresszív szakszervezetek; ezek elősegíthetik egy nem kapitalista életmód elterjesztését.

Végül léteznek prefiguratív perspektívák, amik egy osztályok nélküli, alulról építkező és lehetőleg a kapitalista intézményektől független jövő építését helyezik középpontba. Jó példái ennek a *Via Campesina*, az *MST* (Brazília föld nélküli munkásainak mozgalma), a (*neo*)*zapatista* (nagyreszt maja) közösségek Chiapas államban (Mexikó), és a kurdok által vezetett *rojawai forradalom* Észak-Szíriában. Ezek a kezdeményezések, hasonlóan a nemrég megrendezett *Első Ökoszocialista Internacionáléhoz*⁵ (és számos, amerikai őslakos közösségben létező intézményhez⁶), szövetségi rendszerben hoznak döntéseket, illetve kidolgoznak, és – ha lehetséges – a gyakorlatba is átültetnek környezetileg fenntartható technológiákat, és megteremtik a helyi önellátás formáit, miközben a mozgalom középpontjába az elnyomás minden formája elleni harcot állítják. A visszavett és közösségre igazgatott gyárak és városi telepek (Engel-Di Mauro – Cattaneo 2014) szintén jó példái egy szélesebb perspektívának, de általában hiányzik belőlük a kölcsönös koordináció, illetve az előbbi esetben az ökológiai és a szélesebb társadalmi hatások kérdésesek maradnak (Azzellini – Kraft 2018). Akárcsak a többi megközelítés esetében, ezeknek az alternatíváknak az ökológiai fenntarthatósága sosem garantált, és további belső vitákat és küzdelmeket kíván (Leigh – Turner 2020; Clark 2019; Löwy 2011).

A gyakorlatban a radikális baloldali mozgalmak gyakran olyan stratégiákkal kénytelenek operálni, amelyek részben fedik egyik vagy másik perspektívát, mint történt ez pl. a *Cooperation Jackson* (Mississippi, USA; Akuno – Nangwaye 2017) vagy Venezuela nemzeti szinten szervezett községei (*comunas*) esetében (Azzellini 2017). Mindegyik megközelítésnek vannak hátulütői. Az államközpontú és az intersticiális stratégiák magukban hordozzák annak kockázatát, hogy a kapitalista intézményrendszer beemeli, illetve magába olvasztja őket. Az esetek többségében az állam eszközein keresztül véghez vitt változtatási kísérletek inkább a nagy léptékű társadalmi változás állami intézményeken kívüli tömegtámogatásától függték, semmint magának az állami intézményrendszernek a lehetőségeitől. Az államközpontú megközelítésnek ez az egyik lényegi problémája – amellet, hogy a választási politikához megfelelő anyagi forrásokat kell találni (és ezeket egyensúlyba kell hozni más tevékenységekkel).

Az intersticiális perspektívák viszont összetéveszthetik a kedvező fogadtatást a hosszantartó változás lehetőségével, hogy aztán később jogi változtatásokkal, katonai elnyomással vagy egyszerű megvásárlással – magasabb bérekért vagy civil szervezeteknél befutott karrierért – kihúzzák a lábuk alól a talajt. Amikor a szociális gazdaságért küzdő mozgalmak tagjaiból megválasztott hivatalnokok lesznek, vagy az állami szervek kezdik foglalkoztatni őket, nincs rá garancia, hogy az intézményrendszer hibáit fel lehet majd használni nem kapitalista célok elérésére, hacsak nincs egy szigorú elszámoltathatósági rendszer. Erről sokat elárul a *Barcelona en Comú* (Barcelona) és a *Syriza* (Görögország) fiaskója (Calvário – Velegrakis – Kaika 2017; Lapavistas – Kouvelakis 2019).

Még tanulságosabb, hogy általában mi történik akkor, ha a radikális baloldali mozgalmak képessé válnak átvenni az irányítást az állam felett. A liberális demokráciák hatalmas nyomást gyakorolnak bármelyik államra, amelyik kilóg a sorból (ideértve a merényleteket és a katonai megszállást), de bevetnek a mindennapi életet hátráltató módszereket is, mint pl. az élelmiszer-ellátás és -elosztás akadályozása. A legtöbb ország különösen érzékeny erre a fajta szabotázsra, mivel gazdaságilag függenek a kapitalista magállamoktól (Amin 2006; Flounders 2019). Az intersticiális megközelítés, tudtommal, nem ad útmutatást arra vonatkozóan, hogy ezeket a szabotázsakciókat és az egész katonai-ipari komplexumot hogyan lehet kezelni vagy legyőzni. Másrésztől egyes prefiguratív jellegű kezdeményezések, mint pl. a rojavai forradalom, az állam meggyengült állapotának, illetve a nemzeti szabadságharcok monopolizálásának (pl. kurd autonómia) köszönhetik a létüket, amit az azonos etnikumhoz tartozó, külföldi csoportok szervezett támogatása erősít. Kérdéses, hogy életképes marad-e a rojavai forradalom, hiszen minden oldalról komoly katonai csapások fenyegetik, és a nemzetközi helyzet igen kedvezőtlen. Ha valami hasonló történe Chiapasban, a zapatista mozgalom sorsa is bizonytalan volna.

A radikális baloldali irányzatok kilátásait a politikai sikerre és az egyesülésre legalább kétféle ellenséges és önmagát gyengítő politika, illetve a dekolonizáció kihívása rontja. A mindenféle radikális baloldali gondolattal szemben ellenséges politikai irányzatok erősen összefonódnak. A liberális, illetve szociáldemokráciák nagyrészt máshol létező autoriter rendszereken alapulnak, ezeket használják fel a gazdasági források megszerzéséhez – ideértve a munkaerőt –, illetve a működésük következményeképpen létrejövő ökológiai,

illetve egészségügyi károk kiszervezéséhez, történjék ez akár országokon belül, országok között vagy egy háztartáson belül. A liberális demokratikus politika lehet konzervatív vagy progresszív, de a lényeg ugyanaz marad, abban az értelemben, hogy a kapitalista célokat védeni kell, és akadályoznia kell vagy egyenesen meg kell semmisítenie minden próbálkozást, ami ezeknek az általános céloknak az elérését nehezíti. Ennek a politikának a jelenlegi neoliberais köntösében – főleg a liberális demokráciákban – a hosszú távú profitráta csökkenése ellen olyan intézkedéseket hoztak, amik – Minqi Li szavaival élve – „aláásták a globális munkásosztály alkupozícióját, és egy fordított újraelosztást céloztak, a bérmunkásoktól a tőkésék, a déli országokból az északiak felé” (Li 2005, 423). Ezek a kísérletek a világgazdaság pozíciójának függvényében sokfélék, az erős állami részvétellel zajlóktól a neoliberális, illetve, a világ legnagyobb részén, újgyarmatosító próbálkozásokig.⁷ Hasonlóan fontos, hogy ez a sokféleség magában foglalja a formális különbségekkel szembeni toleranciát (pl. absztrakt személyiségi jogok fenntartása), de a nyíltan a privilégiumok újratermelését célzó tradíciókat (pl. exkluzív nacionalizmus) is. A szociáldemokraták, ha egyáltalán különböznek ettől a gyakorlattól, talán igyekeznek kielégíteni az alapvető igényeket, de a rendszert magát nem változtatják meg. A direkt módon autoriter rezsimek (pl. fasiszta államok és katonai diktatúrák) támogatást nyújtanak a tőkésnek – vagy legalábbis a kevesebb hatalommal bírónak –, hogy átvészeljék a nehéz időszakokat, pl. amikor a gazdasági intézkedésekből következő tömeges nélkülözés miatt a nép fellázad, mint a jelenlegi helyzetben is.

Ennek mindig van egy ökológiai eleme. Ahogyan André Gorz korábban hangsúlyozta, a kapitalista intézmények erősíteni fogják a társadalom feletti kontrollt, és kemény korlátozásokat fognak bevezetni még a legalapvetőbb erőforrások használatával kapcsolatban is, hacsak nem tartja őket kordában a politikai küzdelem (Gorz 1974) – és itt jutnak fontos szerephez a radikális baloldali mozgalmak és az őslakosok törekvései. Ettől függetlenül, a vezetők lehetnek saját bevallásuk szerint egyszerre zöldek és autoriterek (pl. Magyarország vagy Kína esetében), miközben a zöld pártok választási sikerei erősíthetnek jobboldali (pl. Ausztriában) vagy imperialista hatalmakat (pl. Németország esetében, a volt Jugoszláviában vívott háború kapcsán). Ám a létező és lehetséges katasztrófa ennél jóval nagyobb horderejű. Ahogyan ezt sokan felismerték a környezetvédelmi igazságszolgáltatást követelő mozgalmakban, a környezetkárosítás hatásai a leggyengébb politikai érdekérvényesítő képességgel bíró

közösségeket sújtják (Pulido 2016; Ulloa 2017). Bizonyos értelemben ennek volt a történelmi előzménye az amerikai kontinensen zajló korai kapitalista genocídium (Koch et al. 2019). A több száz őslakos közösség demográfiai összeomlása és megsemmisítése a könyörtelen háborúval ötvözött erőforrás-kisajátítás és a behurcolt betegségek által lehetővé tette a világkapitalizmus túlélését. A népirtással kombinált hódítás és a rabszolgaság történelmi alapot és évszázadok által felhalmozott környezeti hasznot biztosított a tőkéseknek és a privilegizált helyzetű bérmunkásoknak. A radikális baloldali mozgalmaknak figyelembe kéne venniük annak lehetőségét, hogy a tőkés óriásvállalatok – a katonailag legerősebb államokon keresztül – a feleslegesnek ítélt közösségek megsemmisítésére törnek, közvetlenül háborúban vagy katonai eszközökkel kikényszerített korlátozások által (pl. kilakoltatás a gazdálkodási, halászati területről, erdőből), vagy közvetetten, szándékos elhanyagolás révén (pl. hagynak tömegeket meghalni éhínségek vagy a szélsőséges időjárás miatt). Ez nem valami jövőbeli disztópia. Több száz millió ember alultáplált, nem jut nekik ivóvíz, elektromosság vagy egészségügyi ellátás, és sokkal sebezhetőbbek a katasztrófákkal (földrengések, járványok stb.) szemben. A klímaváltozással és az erőforrások kihasználásával kapcsolatos jelenlegi politika, illetve azok az irányelvek, amelyek a vagyon rossz értelemben vett újraelosztását szorgalmazzák, azt vetítik előre, hogy ez a borzalom az emberiség nagy részét utoléri majd. A profitszerzés válságának elkerülése érdekében azonban meg kell teremteni, illetve fenn kell tartani a privilegizált helyzetben lévő bérmunkások rétegét (mivel bérmunkások nélkül nincs profit). Ezért a társadalmi reprodukció terén egy ellentétes törekvés érhető tetten, ami szerint egyes nemzetekhez vagy kulturális csoportokhoz tartozó nőknél erőltetni kell a gyermekvállalást és -gondozást (munkások újratermelése), míg a többiek esetében korlátozó intézkedéseket kell bevezetni a populáció megfékezésére, ideértve a túléléshez szükséges alapvető feltételek megtagadását. Többek között ez az oka, hogy az ökológiai igazságosságért való küzdelmet, a dekolonizációt, a társadalmi nemek és a szexuális kisebbségek felszabadítását, valamint a bevándorlók küzdelmeit egyesíteni kell, és ez egyben megmagyarázza, hogy ezek miért kulcsfontosságúak a tőkés viszonyok népirtó tendenciáinak megállításában, illetve legyőzésében.

Egy sor egyéb politikai korlát következik jelenlegi és történetileg adott konfliktusokból. Ezek a korlátok a radikális baloldali csoportokon belüli ellentétekből fakadnak, és annak a következményei, hogy

ezek a mozgalmak a szűk értelemben vett társadalmi kérdéseken túl nem tudtak közvetlen kapcsolatot kialakítani tudósokkal és technikai szakértőkkel. Ez bizonyos mértékig a centralista és az alulról szerveződő megközelítés ősrégi szembenállásában gyökerezik. Ám ez a politikai módszerről szóló legitím vita sokszor egyfajta maximalista politikát takar, ami önzolációhoz vezet; ez annak a felismerésére való képtelenség, hogy a radikális baloldali mozgalmak közötti különbségek jóval kisebbek lehetnek azoknál, amik a radikális baloldaliak összessége és a fentebb leírt reakciós politikai tábor között feszülnek. A dolog persze nem olyan egyszerű, mint ahogy itt leírtam. A gyakorlatban vannak átfedések – ha nem is ideológiai jellegűek – egyes radikális baloldali csoportok és reakciós formációk között. Ilyen átfedés lehet, amikor a dekolonizáció, egyes csoportok *rasszosítása* (*racialization*) és a maskulinizmus kérdését figyelmen kívül hagyják vagy az osztálykülönbségekhez képest másodlagos jelentőségűnek állítják be, ahelyett, hogy ezeket az osztályharcra alapvetően összefüggőnek, az osztályharc elmaradhatatlan alkotóelemének, egyetlen egység részeinek tekintenék. A környezetkárosítás újabb komplex helyzeteket teremt, amik a radikális baloldali alternatívák számára még nagyobb problémát jelentenek. A jelenlegi irányváltás az ökológiai szemlélet felé a legtöbb radikális baloldali csoportban ebből a szempontból nyer különös hangsúlyt. A radikális baloldali mozgalmakban uralkodó, a természettudományos megközelítést érő kritika (illetve bizonyos esetekben elutasítás) és az alternatívák felmutatásának szinte teljes csődje csak elősegíti, hogy ezeket a tudományokat a kapitalizmus bekebelezze.⁸ Ez a téves hozzáállás annak eredménye, hogy nem sikerült tudósokat és technikai szakembereket a radikális célok mellé állítani, illetve nem sikerült direkt módon bekapcsolódni ezeknek a tudományos ismereteknek az előállításába.

Végezetül, a kapitalizmus legyőzését lehetővé tevő dekolonizáció attól függ, hogy a radikális baloldali mozgalmak össze tudnak-e fogni az őslakos mozgalmakkal. Bár vannak átfedések, az őslakos közösségek csoporton belül és azok között is nagy változatosságot mutatnak (ami a kolonizálók „oszd meg és uralkodj” stratégiájának is köszönhető), és gyakran hosszú múltra visszatekintő, megoldást követelő ellenségeskedés van közöttük (ehhez lásd *Tecumseh* konföderációs törekvéseit az 1810-es években). Nagyon fontos, hogy sok őslakos nép a kapitalista rendszer határain kívülre vagy annak szélére szorul, ezért nem lesznek magától értetődően rendszerellenesek. Gyakran teljesen eltérő társadalmi berendezkedéseik kölcsönhatásban van-

nak a kapitalista társadalmakkal. Életmódjuk sokféle társadalmi rendszert felvonultat, ami egyezhet a kívülálló vagy a gyarmatosító telepesek egyenlőségről és kommunalizmusról alkotott felfogásával, vagy különbözhet attól. Az önrendelkezésért és dekolonizációért folytatott küzdelem sokrétegű és más jellegű (pl. az önrendelkezés létrejöhet más kolonizált csoportok rovására). A radikális baloldali csoportok azon kevés tagja, akik aktívan támogatták a dekolonizációs küzdelmet, jogosan foglalt állást az ősi politikai intézmények mellett (amiket a kolonizáló telepes állam nem ismer el), de nincs rá semmi garancia, hogy a sikeres dekolonizáció olyan társadalmi változásokat hoz, amiket a radikális baloldali mozgalmak, az őslakosok vagy egyes csoportjaik (mert a nem kapitalista társadalmak is lehetnek elnyomók) kívánatosnak tartanak. Sok tanulsággal szolgál az ezekkel a feszültségekkel való szembenézéshez pl. a *The Red Nation* radikális szervezet (The Red Nation 2019).

Az előttünk álló hatalmas kihívás megkívánja az erőfeszítést, hogy legalább a radikális baloldali csoportok közötti történelmi elhatárolódásokon sikerüljön felülemelkedni, és kidolgozni a koordinált tevékenység hatékonyabb módozatait. A *World Social Forum* (Társadalmi Világforum) jó példa a közelmúltból; ez a kezdeményezés sajnálatos módon megfeneklett a mozgalmak közötti, gyakran el nem ismert anyagi különbségek és nagyrészt megoldatlanul maradt ellentétek miatt.⁹ Ilyen ellentétek szülehetnek – többek között – a szervezés és a harc formájáról (és ezzel együtt a pártok szerepéről), a forradalmi célok azonosításáról, a forradalom jelentéséről, és a módszerek és célok közötti kapcsolatról szóló elképzelések különbségeiből. A radikális baloldali csoportoknak nincsenek erőforrásaik (főleg anyagi lehetőségeik), és sokszor a technológiai és gazdasági szakértelmük is hiányzik ahhoz, hogy segítsenek koordinálni – ha nem is megszervezni (vagy egyenesen formálni) – a kapitalista rendszereken belül növekvő és globálisan terjedő, nagyon sokféle elégedetlenséget. Hasznos volna együttműködniük és a tevékenységüket úgy összehangolni, hogy lehetővé váljon a kölcsönös elszámoltathatóság és az államközpontú, az intersticiális és a prefiguratív stratégiák ötvözése az adott helyzet függvényében.

A globális kapitalista intézményekkel szembeni harc sokkal hatékonyabb – bár sokkal veszélyesebb és halálosabb – módja volna a fegyverszállítmányok megállítása (amit pl. nemrég San Franciscóban és Genovában tettek radikális szakszervezetek); a katonák körében a dezertálás népszerűsítése; a börtönök megszüntetésének támogatása biztonságos menedék nyújtása, illetve alternatív, szociális és ökológiai

szempontból konstruktív foglalkoztatás révén; az erőművek, mélytengeri kábelek (ez az internet-demokráciához elengedhetetlen), gyárak, kikötők, bányák és a nemzetközi tőkeáramlás szempontjából nélkülözhetetlen telepek feletti kontroll átvétele és ezekben koordinált munkástanácsok létrehozása; katonai bázisok működésének akadályozása vagy leállítása (erre kísérletet tett pl. a *Swords and Ploughshares* és a *Veterans for Peace*). Ezeknek az akcióknak bármelyike jelentősen hozzájárulna a tőkés hatalmának megnyirbálásához. Ilyen akciók lehetővé tételéhez szükség van egy előzetes kampányra a lehető legszélesebb támogatás biztosítására. Egy ilyen világméretű szervezkedésbe fogni ezen célok érdekében üdvösebb volna, mint várni az ökológiai és egészségügyi katasztrófát, és aztán reagálni rá. Az őslakos közösségek régóta mutatják az utat, nemrégiben pl. a vasút és a csővezeték blokádjával a kanadai gyarmatbirodalomban. Ám ahhoz, hogy radikális baloldali csoportok ilyen akciókat hajtsanak végre országos, regionális és globális szinten, szükség van kölcsönös megállapodásra, egymás önzetlen segítségére, és egy egyelőre példa nélküli koordinációra – mint ahogyan precedens nélküli az a rettenetes ökológiai és társadalmi helyzet is, amivel jelenleg szembenézünk.

Jegyzetek

- ¹ Mindazon megközelítéseket értem radikális baloldalon, amik kimondottan egy egalitárius, osztályok nélküli társadalom megteremtését tűzik ki célul. Ebbe a tág definícióba stratégiák és meggyőződések széles köre belefér, amelyeknek nem feltétlenül része az ökológiai tudatosság, és amelyek nem feltétlenül kompatibilisek egymással.
- ² Ez nyilvánvaló pl. azokból a széttagolt megközelítésekből, amiket a Jai Sen által szerkesztett kétkötetes mű felvonultat (Sen 2017). Lásd még Samir Amin felhívását egy ötödik internacionálé létrehozására (erről ír Habashi 2019), amelyben a legtöbb jelenlegi és múltbéli internacionálét figyelmen kívül hagyta, és a környezetvédelem még mindig csak mellékes gondolatként jelent meg benne.
- ³ Sokféle címke létezik ezekre a politikai irányzatokra, amelyek szándékukat és stratégiáikat tekintve olyan sok egyezést mutatnak (pl. anarchisták, autonomisták, kommunisták, ökofeministák, ökoszocialisták, szocialista feministák stb.), hogy széttagoltságuk egy nap remélhetőleg feleslegessé válik. Lásd még: Pepper 1993.
- ⁴ Példákat találunk Nelson – Timmerman (2011) és Wolff (2012) munkájában.
- ⁵ Ez főként afro-amerikai és latin-amerikai paraszti közösségek laza konföderációja, amely olyan elvekre épül, mint a termelők szabad szövetekezése, a társadalomból való kivonulás, illetve az állam nélküli, ökológiailag fenntartható életmód (lásd <http://ecosocialisthorizons.com/2017/12/the-first-ecosocialist-international-combined-strategy-and-plan-of-action/>).

- ⁶ Az egyszerűség kedvéért használom ezt a kifejezést (az eredetiben: Indigenous Peoples – *a ford.*); tudatában vagyok, hogy ezeknek a közösségeknek angolul többféle megnevezése is létezik (pl. Native, First, Aboriginal Peoples).
- ⁷ Ezen azt értem, hogy a vagyon „Dél” felől „Észak” felé áramlik, a magállamok dominanciája és a katonai beavatkozások eredményeképpen.
- ⁸ Lásd pl. Gare 1993; Schwartzman 1996.
- ⁹ Talán nem is volna szabad ezeket megpróbálni megoldani, hanem inkább a stratégiák és erőfeszítések mindenki számára hasznos és a helyi körülményektől függő megosztása mellett kellene dönteni.

Irodalomjegyzék

- Akuno, Kali – Ajamu Nangwaye 2017: *Jackson Rising: The Struggle for Economic Democracy and Black Self-Determination in Jackson, Mississippi*. Montréal, Daraja Press.
- Amin, Samir 2006: The geopolitics of the new collective imperialism of the Triad: The Middle East, the EU, and US imperialism. In: Salvatore Engel-Di Mauro (ed.): *The European's Burden: Global Imperialism in EU Expansion*. New York, Peter Lang, 74–95.
- Azzellini, Dario 2017: *Communes and Workers' Control in Venezuela: Building 21st Century Socialism from Below*. Chicago, Haymarket Books.
- Azzellini, Dario – Michael Kraft (szerk.) 2018: *The Class Strikes Back: Self-Organised Workers' Struggles in the Twenty-First Century*. Leiden, Brilltvet
- Bennholdt-Thomsen, Veronika – Maria Mies 1999: *The Subsistence Perspective: Beyond the Globalised Economy*. London, Zed Books.
- Brownhill, Leigh – Terisa E. Turner 2020: Ecofeminist ways, ecosocialist means: Life in the post-capitalist future. *Capitalism Nature Socialism* 31 (1), 1–14.
- Calvário, Rita – Giorgos Velegarakis – Maria Kaika 2017: The political ecology of austerity: An analysis of socio-environmental conflict under crisis in Greece. *Capitalism Nature Socialism* 28 (3), 69–87.
- Clark, John 2019: *Between Earth and Empire: From the Necocene to the Beloved Community*. Oakland, PM Press.
- Engel-Di Mauro, Salvatore – Claudio Cattaneo 2014: Squats in urban ecosystems: Overcoming the social and ecological catastrophes of the capitalist city. In: Claudio Cattaneo – Miguel Martínez (szerk.), *The Squatters' Movement in Europe. Commons and Autonomy as Alternatives to Capitalism*. London, Pluto Press, 166–188.
- Federici, Silvia 2012: *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*. Oakland, PM Press.
- Flounders, Sara 2019: U.S. war on the defenseless / Sanctions harm one-third of world's people. *Workers World* 3 (2019 december). <https://www.workers.org/2019/12/44711/> (Letöltés: 2020. június 29.)
- Garre Arran. 1993: Soviet environmentalism: The path not taken. *Capitalism Nature Socialism* 4 (4), 69–88.
- Gorz, André 1974 : Leur Écologie et la Nôtre. *Le Monde Diplomatique*. <https://www.monde-diplomatique.fr/2010/04/GORZ/19027> (Letöltés : 2020. június 29.)
- Habashi, Mamdouh 2019: The kick off. *Globalizations* 16 (7), 1124–1127.

- Harvey, David 2005: *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford, Oxford University Press.
- Koch, Alexander – Chris Brierley – Mark M. Maslin – Simon L. Lewis 2019: Earth system impacts of the European arrival and Great Dying in the Americas after 1492. *Quaternary Science Reviews* 207, 13–36.
- Kovel, Joel 2007: *The Enemy of Nature. The End of Capitalism or the End of the World?* London, Zed Books.
- Lapavistas, Costas – Stathis Kouvelakis 2019: The Radical Left: the time for its re-founding. <https://www.versobooks.com/blogs/4373-the-radical-left-the-time-for-its-re-founding> (Letöltés: 2020. június 29.)
- Li, Minqi 2005: The rise of China and the demise of the capitalist world-economy: Exploring historical possibilities in the 21st century. *Science & Society* 69 (3), 420–448.
- Löwy, Michael 2011 : Écosocialisme. L'alternative radicale à la catastrophe écologique *capitaliste*. Paris, Mille et Une Nuits.
- Nelson, Anita – Frans Timmerman (eds.) 2011: *Life Without Money. Building Fair and Sustainable Economies*. London, Pluto Press.
- Newton, Huey P. 1974: Intercommunalism. <https://www.viewpointmag.com/2018/06/11/intercommunalism-1974/> (Letöltés: 2020. június 29.)
- O'Connor, James 1988: Prospectus. "Capitalism Nature Socialism. A Journal of Socialist Ecology." *Capitalism Nature Socialism* 1 (1), 1–6.
- Öcalan, Abdullah 2017: *The Political Thought of Abdullah Öcalan: Kurdistan, Woman's Revolution and Democratic Confederalism*. London, Pluto Press.
- Pepper, David 1993: *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice*. London, Routledge.
- Pulido, Laura 2016 : Flint, environmental racism, and racial capitalism. *Capitalism Nature Socialism* 27 (3), 1–16.
- Salleh, Ariel 2010: How the ecological footprint is sex-gendered. In: Huan Qingzhi (szerk.), *Eco-Socialism as Politics. Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation*. Dordrecht, Springer, 141–150.
- Satgar, Vishwas 2018: The climate crisis and systemic alternatives. In: Vishwas Satgar (szerk.), *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*. Johannesburg, Wits University Press, 1–28.
- Schwartzman, David 1996: Solar Communism. *Science & Society* 60 (3), 307–331.
- Sen, Jai. 2017. *The Movements of Movements*. Oakland, PM Press.
- Tanuro, Daniel 2011: Foundations for an ecosocialist strategy. http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article2269&var_recherche=tanuro (Letöltés: 2020. június 29.)
- The Red Nation 2019: The Red Deal. Draft. <https://therednation.org/2019/09/22/the-red-deal/> (Letöltés: 2020. június 29.)
- Ulloa, Astrid 2017: Perspectives of environmental justice from Indigenous Peoples of Latin America: A relational Indigenous environmental justice. *Environmental Justice* 10 (6), 175–180.
- Wolff, Richard 2012: *Democracy at Work: A Cure for Capitalism*. Chicago, Haymarket Books.

(Fordította: Lyublyanovics Kyra)

Újszocializmus – és a baloldal új helyzetben

A szocializmus esélyeire és a radikális baloldal feladataira vonatkozó körkérdésre négy blokkban fogok válaszolni. Az elsőben leírom, hogy miért tartom szükségesnek az újszocializmus fogalmának bevezetését, és miben különbözik az az eddig megvalósult szocializmusoktól. Mi az immanenciája? A másodikban azt vizsgálom, hogy a társadalom, ezen belül a munkásság mai helyzetét tekintve fellelhető-e olyan tendenciák, melyek ezen újszocializmus felé mutatnak. És milyen, ezzel ellentétes tendenciák lelhetőek fel? A harmadik részben az előzőkhez kapcsolódón kísérletet teszek a radikális baloldal mozgásterének, vagyis cselekvési lehetőségeinek és feladatainak körüljárására, megfogalmazására. Végül, de nem utolsósorban mindezen kérdések szempontjából a magyar viszonyokat veszem górcső alá.

A létezett szocializmus és az újszocializmus

Abból adódón, hogy az első szocialista kísérletekre a világgazdaság félperifériáin, tehát a világkapitalizmus erős szorításában került sor, az ezekből születő társadalmak politikai hatalmi berendezkedése szükségképpen csak diktatórikus, illetve autokratikus lehetett. A centrumok utolérésének ígérete és kényszere modernizációs diktatúrákat szült egyfelől. Másfelől az egyenlőségeszmény kiragadása a szabadság-egyenlőség- testvériség hármásából csak erőszakos hatalmi eszközökkel volt megvalósítható.

Mindazonáltal szabadság és testvériség értékeinek elfojtása – azok „ellencsapása” nyomán – az egyenlőségeszmény érvényesülésének is csak korlátozott teret adott. A létezett szocializmus szerkezetét lassan, de folyamatosan növekvő egyenlőtlenség jellemezte. A társadalminak nevezett tulajdon pedig eredendően sem volt *nagyon* más, mint egy hatalmon lévő rend – a klasszikus korszakban a felső pártvezetés, a technokrácia és a nagyvállalati vezetők – kollektív magántulajdona (Troczkij 1972, 1976 és Gyilaszi 1957, 1969 nyomán Szalai 1994, 2005). Azért nem volt ez tökéletes magántulajdon, mert eme kollektív tulajdonos soha nem volt annyira elidegenedett a munkás-

ságtól, mint a burzsoázia és állama bármely kapitalizmusban: a felső pártvezetés mindig is kiemelt figyelmet szentelt a munkásság, ezen belül a nagyipari munkásság életkörülményeinek (Bartha 2009). A hatalmon lévő rend az általa elsajátított profitból az állami újraelosztás révén részesítette a munkásságot – és mellette az értelmiséget – is.

A létezett szocialista rendszereknek a dominánsan kapitalista környezetben nem volt kifizetési lehetőségük, önkorrekciós képességük is csak korlátozott lehetett (Szalai 1989). Összeomlásuk okai – belső ellentmondásaik, feszültségeik ellenére – alapvetően külsőek voltak: az általam nemzetközi gazdasági és pénzügy szuperstruktúrának nevezett globális főhatalom szereplőinek érdekük volt térségünk bekebelezése (Szalai 2005).

A kétpólusú világrendszer felbomlása, az Egyesült Államok dominanciája, majd nagyjából 2000-es évek első évtizedétől a világrend multipoláris irányba való elmozdulása felszínre hozta a '70-es évek közepétől kiépülő újkapitalizmus (Szalai 2008) belső feszültségeit, sőt válságát. Ezek mutatkoznak meg a 2000-es, majd 2008 utáni globális túltermelési válságokban, az ökológiai válságban, az egyenlőtlenségek éleződésében, a munka kizsákmányolásának fokozódásában, a háborús konfliktusok gyakoribbá válásában, valamint a szélsőjobboldal előretörésében. Nyomában pedig az autoriter, sőt helyenként diktatórikus politikai rendszerek elszaporodásában (Szalai 2018a). Számomra az általam egyszerre természeti és társadalmi jelenségként definiált koronavírus-járvány és annak társadalmi-gazdasági következményei világították meg a korábbiaknál egyértelműbb, élesebb fényben Rosa Luxemburg igazságát: szocializmus vagy barbárság ...

A magam megközelítésében a barbárságot reményeim szerint felváltó újszocializmus csak nyomokban hasonlíthat majd a régihez. Első lényegi tulajdonsága az értékpluralizmus: a felvilágosodás egymással konfliktusos viszonyban lévő alapértékei – szabadság, egyenlőség, testvériség – közül ebben a társadalomban egyik sem nőhet majd tartósan a másik fölé. Mivel valóban konfliktusos viszonyról van szó, az újszocializmus dinamikus, állandó belső ellentmondásokat hordozó társadalom lesz, a soha meg nem érkezés állapota.

Második immanenciája, hogy nem lehet felülről, cezúraszerűen „bevezetni”. Ha hiányoznak az alapok, akkor a hatalomváltást vezérlő „élcsapat” (mint az az összeomlott szocializmus esetében láttuk) ismét erőszakos eszközökhöz lesz majd kénytelen nyúlni, de még ezekkel sem lesz képes saját eszményeihez idomítani a társadalmat.

Az újszocializmus következő, harmadik lényegi vonása a társadalmi – de nem állami – tulajdon dominanciája. Mely irányba spontán folyamatok is visznek (ezekről nemsokára lesz szó). Hogy hatalmi eszközökkel mennyire és milyen módon lehet eme folyamatot felülről serkenteni és szentesíteni, az számomra egyelőre nyitott kérdés.

Negyedszer: az újszocialista törekvéseknek – hogy vonzóak és példaértékűek lehessenek – a centrumkapitalista országokból kell kiindulniuk, és – hogy fenn tudjanak maradni – nemzetközivé kell válniuk.

Ötödször: jelenleg a koronaválság mutat rá egy fénycsóva élességével arra, hogy a kapitalizmus immanens mozgástörvénye, az önmagát gerjesztő, egyre gyorsuló gazdasági növekedés és fogyasztás ökológiai szempontból fenntarthatatlanok. A koronavírus – miként az utóbbi évtizedekben szaporodó többi járvány – az ökoszisztéma ember által okozott súlyos sérülésének következménye (legutóbb Kate Jones 2020 mutatott erre rá). Hogy elkerüljük a pusztulást, a jövőben kevesebbet kell termelnünk és fogyasztanunk – de azt egyelőbbent kell elosztanunk. Ez a követelmény az újszocialista alternatíva egyik leglényegibb sajátossága.

De hogyan biztosíthatók ennek mentális feltételei? Lehetséges-e, hogy a világ gazdagabbik részének népessége önként korlátozza az általa fogyasztott javak mennyiségét. Mi fogja erre rábírní a pusztá belátáson kívül?

Nos, mint azt csaknem másfél évtizede napvilágot látott könyvemben kifejtettem (Szalai 2008) korunkban a világot három szenvedély irányítja: a profit iránti soha ki nem elégíthető vágy, a munkamánia és a fogyasztási mánia. És azt is állítottam, hogy egy szenvedélyt vagy szenvedélyeket csak egy másik, hasonlóan erős, vagy erősebb szenvedély győzhet le. Az alapkérdés az, hogy vajon lesz-e, megszületik-e az a szenvedély, amely a ma uralkodókat képes felülről, legyőzni, vagy legalábbis korlátok közé szorítani.

Válaszom: a korunkban uralkodó szenvedélyek elválasztják egymástól az embereket. Egyre többen szenvednek, szoronganak a magánytól. Ezért – talán – a magánytól való rettegés és a közösség iránti olthatatlan vágy lehet az a szenvedély, mely képes lehet ellenszegülni a profithajszának, a munkaalkoholizmusnak és az anyagi javak mértéktelen habzsolásának. A bennünk rejlő „elemi jó” (Heller 1978) előbb utóbb utat törhet magának. És csakis ez lehet az a lelki motívum, amely a ma gazdagabbakat fogyasztásuk korlátozására indíthatja.

Végül, de nem utolsósorban, és az előző gondolatmenethez kapcsolódóan: a mai baloldalon többen (például Mario Tronti, Bob Black) úgy vélik, hogy egy új, szocialista társadalomban eltűnik majd a munka, mégpedig minden formájában, marad a tét nélküli önmegvalósítás. És az sem lesz baj, ha ennek ára a társadalom egy részének „henyélése” lesz. Magam másként vélekedem erről. A kapitalizmus meghaladásával, a kizsákmányolás felszámolásával, a bérmunka, vagyis a profitért és a megélhetésért végzett tevékenység valóban meghaladható. De ha a társadalmat, a társadalmi szövetet fel akarjuk tartani, sőt, mai, lepusztult állapotából kiragadva gazdagítani akarjuk azt, akkor a MÁSIK EMBERÉRT végzett áldozatos, sokszor erőfeszítést és lemondást is igénylő tevékenység az újszocializmusban sem tűnhet el – sőt virágzásnak indulhat. Ez a tevékenység továbbra is munka lesz, hiszen azt nem csupán önmagunk kiteljesedéséért, hanem KÜLSŐ elvárásnak, a többi ember elvárásának, kérésének eleget téve is végezzük majd.

Ez magában rejti annak lehetőségét, veszélyét, hogy miként a kapitalizmusban, továbbra is funkcionálisan, tehát leszűkítetten, csupán egy-egy tulajdonságunk, képességünk mentén kapcsolódunk majd a másik emberhez. De ha munkánk kreatívabbá, komplexebbé, empátiát igénylőbbé válik majd, másrészt a tőke (mert már nem vagy csak nyomokban lesz jelen) már nem fogja ránk kényszeríteni azt a gyakorlatot és ideológiát, hogy a társadalom nagy hálózata csupán egy-egy tulajdonságunkra, képességünkre tart igényt – vagyis kapcsolatainkban teljes személyiségünkkel vehetünk részt –, nos, akkor az egydimenziós lét veszélye csökkenthető.

Tendenciák és ellentendenciák

Az újszocializmus létrejöttének legalapvetőbb feltétele – mint azt a múlt év augusztusában a *Mércén* kifejtettem (Szalai 2019) – a lokális munkásságok globális munkásosztálya szerveződése, mely szerves értelmisége segítségével már képes a globális tőkével szembeni ellenállás megszervezésére. Ennek feltételei közül a Rosa Luxemburg nyomán a legfontosabb a munkások és dolgozók nemzeti életviszonyainak globális kiegyenlítődése, vagy legalábbis egy ehhez közeli állapot kialakulása.

De hogyan, milyen mechanizmusok közvetítésével fog végbemenni ez a folyamat – mely a neoliberális globalizáció felpörgésével egy időben indult?

Amikor tavaly ezzel kapcsolatos gondolataimat kifejtettem, a következőképpen láttam ezt: a kiegyenlítődést egyrészt az egyre rugalmasabb tőke mozgása fogja kikényszeríteni. A tőke a centrumokból az alacsonyabb bérszínvonalú – döntően keleti és déli – perifériák, félperifériák felé vándorol, növelve ezzel az ottani munkaerő iránti keresletet, ezért – mint az már látható is – előbb-utóbb emelve a munkaerő árát is. Mérsékelve egyben a centrumok munkássága felé irányuló keresletet, gyengítve annak alkuerejét, majd megállítva vagy korlátozva annak bérszínvonal-növekedését. Másrészt, hasonló kiegyenlítő hatása van a gazdasági migrációnak is: a munkásság perifériákról, félperifériákról a centrumok felé irányuló mozgása a perifériákon, félperifériákon csökkenti a munkaerő kínálatát, ezért ott hamarosan növeli árát, a centrumokban viszont a konkurenciát erősítve csökkenti az ottani munkásság alkuerejét, következésképpen akár mérsékelheti is béreit.

A koronavíruság kirobbanása óta azonban úgy látom, hogy az akár tartósan is megakaszthatja ezt a folyamatot. Mert nyomában tovább erősödhet a nacionalizmus térhódításának, a nemzeti bezárkózásnak már a 2008-as világgazdasági válság óta megfigyelhető tendenciája: a gazdaságszerkezeteknek az autarkia irányába való elmozdulása – autokrata vagy egyenesen diktatórikus politikai rendszerekkel körítve (Szalai 2020). Az osztályharc – már amennyire legalábbis nyomokban létezik – visszaszorul nemzetállami szintekre.

Hangsúlyozom, mindez nem lesz vadonatúj jelenség. A nacionalizmus, sőt a szélsőjobboldal 2008-as világgazdasági válságot követő erősödése annak is tükrre volt, hogy a világban az egyenlőtlenségek ebben az időszakban úgy nőttek, hogy miközben a globális munkásság körében (a korábban említett kiegyenlítődési folyamat egy állomásaként), a jövedelemszintek némileg közeledtek egymáshoz, nemzetállami szinteken az életviszonyok példátlan differenciálódásának lehettünk tanúi. (Ez a jelenség szülte meg Sanders és Corbyn mozgalmait). Már csak ezért is így történt ez, mert globális válságkezelés híján a válság terheinek a „lakosságra” hárítását – mely a tőke alapvető törekvése volt – a nemzeti kormányok hajtották végre, amelyeknek kompetenciája döntően saját országukra volt méretezve (Szalai 2018a). A koronavíruság pedig, a maga elszigetelő hatásával a jövőben tovább „atomizálhatja” az egyes nemzetállamok szintjére a tőke–munka ellentét megjelenését és artikulációját.

A koronavíruság utáni világ másik alternatívája a digitális szuperkapitalizmus kiterjeszkedése. Ez a *face to face* kapcsolatok további

szűkülését jelenti. A *home office* terjedésével a munkásság – hasonlóan az első alternatívában szereplőhöz (bár más metszévonal mentén) – tovább tagolódik. Egyrészt a digitális világba bejutókra, másrészt az abból kimaradókra. A digitális világ tagjai pedig tovább szakadnak, személyes kapcsolataik beszűkülésével, minden korábbi-nál funkcionálisabbá válásával még erősebben atomizálódnak. Ez a folyamat hosszú távon az emberek virtuális világba menekülésében is testet ölt majd.

A járványok elleni védekezés szükséglete a jövőben felerősítheti a robotizáció folyamatát is. Így egyre több ember szorul ki a munka világból – és ez újabb lökést ad a virtuális világ felé fordulásuknak. Hogy a digitális szuperkapitalizmus előállította termékeket el lehessen adni, majd odalöknek nekik valami alapjövedelmet. Mint fogyasztók tovább működhethetnek, de a munka, a valamely célért való erőfeszítés hiánya kikezdheti identitásukat. Így előbb-utóbb ember mivoltukat is.

Mielőtt azonban ez bekövetkezne, az ide vezető folyamat során, már középtávon is, soha nem látott munkanélküliség alakul ki, mely lázongásokban ölthet majd testet. A munkaerő túlkínálata azonban eddig nem látott mértékben gyengítheti a munkásságnak a tőkével szembeni alkupozícióját.

A valóságban leginkább a feudális, autoriter, önellátó és a szuperkapitalista, digitális modell valamiféle egymás mellett élése vagy ötvözete várható, mely a fentieknek megfelelően több metszévonal mentén is megosztó hatással lesz a globális és lokális munkásságra.

Nem jó perspektívák. De vannak ellentendenciák is, olyan folyamatok, melyek talán az általam újszocializmusnak nevezett formáció irányába mutatnak. Egyrészt a tulajdon spontán kollektivizálódása (Szalai 2020). És ennek részeként annak a folyamatnak a koronavírus hatására való felgyorsulása, melyet Gagyi Ágnes (2018) ír le (lásd még Szalai 2020): az aluról szerveződő szövetkezeti, öngazgatói tulajdonformák terjedése. Kérdés, hogy ezek egymásra halmozódása képes-e megtörni a kapitalista alapstruktúrát, alapstruktúrákat.

A másik pozitívum, hogy a világ legerősebb centrumországában, az Egyesült Államokban a baloldal még soha nem volt annyira erős, mint jelenleg – bár Bernie Sanders pártpolitikai szinten kudarcot vallott, demokratikus szocialista mozgalma fennmarad és a jövőben tovább erősödhet (Pap 2020, Tóth 2020). Céljai között ott van a mozgalom globális kiterjesztése, szoros kapcsolatban a görög Varufakisz döntően Európára fókuszáló *Diem25* szerveződésével. Ezen mozgalmak

bázisát pedig döntően a maga előtt az adott rendszer keretei között perspektívát nem látó fiatal közép- és alsó közép rétegek jelentik – jelenleg és a jövőben is.

A radikális baloldal feladatai

Az eddig felrajzolt társadalmi-mozgalmi képletben már benne rejlenek a radikális baloldal lehetőségei, és szinte maguktól adódnak kitűzhető feladatai.

A legfontosabb ezek közül a spontán módon szerveződő helyi mozgalmak felkutatása, a nyilvánosság előtti megjelenítése, segítése, egymáshoz való kapcsolódásuk serkentése és globális mozgalommá transzformálódásának megszervezése. Ennek legutóbbi példája a *Nemnövekedés. A jövő átértelmezése a koronavírus tükrében* című kiáltvány megszületése, amelyet több mint ezer tudós, szakértő, politikus, aktivista és művész, illetve több mint hatvan SZERVEZET írt alá, és amely új alapokra helyezné a koronavírus-járvány utáni gazdaságot, sőt, magát az embert és a természetet kizsákmányoló gazdasági rendszert is – mégpedig a nemnövekedéssel a középpontban (*Radikális javaslattal oldanák meg a koronavírus-válságot.* hvg.hu, 2020. május.13. https://hvg.hu/zhvg/20200513_nemnovekedes_egyenlotlenseg).

A magam megközelítésében ezek a legfontosabb feladatok ma. Talán nem véletlen, hogy mind nemzetközi szinten, mind hazánkban a koronaválság kirobbanása óta a baloldalon mintha háttérbe szorult volna az identitáspolitikai problematika – a válság nyomán akkora nyomor és kiszolgáltatottság, a kizsákmányolás olyan mérvű növekedése várható, amely mellett eltörpülni látszanak a különféle identitásbeli kisebbségek problémái. Természetesen az identitáspolitika a baloldali ideológiák és politikai gyakorlatok szerves részét kell hogy képezze, túlhajtásuk, pontosabban túlhangsúlyozódásuk azonban a baloldal alapbázisát jelentő munkásság szétterjedését eredményezheti, sőt eredményezi is. Úgy vélem, hogy Bernie Sanders pártpolitikai kudarcának egyik tényezője éppen ez volt: a természetes bázisának tekinthető munkásság identitáspolitikai és kulturális megosztottsága.

Ehhez a problematikához kapcsolódik egy radikális baloldal számára alapvető kérdés, amit Kiss Viktornak (2020) a körkérdésre adott válasza vet fel: a mai kapitalizmus gyökerét tekintve gazdasági vagy ideológiai természetű-e – vagyis gazdasági okok miatt összeomolhat-e

a fennálló rendszer? Kiss nemmel válaszolt erre a kérdésre – de amikor ezt írta, még a koronavírus előtt voltunk. Mely az 1929–33-as világgazdasági válság óta nem látott mértékben és módon világítja meg az idézett szerző által posztmodernnek nevezett kapitalizmus mélységesen gazdasági természetét. Mert élesen láttatja eme rendszer sebezhetőségének valódi pontjait. Ha ezek nem lennének, és időről időre nem tárulnának fel, akkor azt lennék kénytelen hinni, hogy a rendszert csak felülről és erőszakkal lehet megbontani – ebből viszont a magam részéről (a már ismerttetett okok miatt) nem kérnék. (Nem úgy a posztmodern Žižek [2020], aki a koronavírus kapcsán a hadikomunizmus bevezetését sürgeti. Ezen belül például azt, hogy a betegségből már kigyógyult embereket sorozzák be közmunkára). A jelenlegi helyzet csak megerősíti korábbi álláspontomat (Szalai, 2008): a marxi gondolthoz híven, a kapitalizmust saját belső, és elsősorban gazdasági feszültségei fogják erodálni, majd szétvetni. Persze nem magától: a radikális baloldal MOZGALMAI lehetnek azok az erők, melyek képesek lehetnek a rendszernek ezen belső feszültségekből adódó gyenge pontjait megtalálni és rendszerbontó cselekvésük katalizátorává tenni.

Magyarországon

Hazánkban a 2008-as világgazdasági válság nyomán, nagyjából a 2010-es évek közepétől indult újra a radikális baloldal megszerveződése. (Az erősödés rendszerváltás utáni első hulláma az alterglobalizációs mozgalomhoz kötődött [Szalai 2018a, Gagyi 2019]).

Országunk erős kitettsége miatt nálunk a gazdasági krízis különösen megrázó volt. A válság megrendítette a fiatal köztes, illetve közvetítő osztályt (a kifejezés Éber Márk Árontól [2019] származik, aki a centrumokénál jóval gyengébb, labilisabb státusza miatt adta ezt a találó nevet eme térségek középosztályának. Lásd még Szalai 2014). Értelmiségi tagjai szinte rögtön lázongani kezdtek ez ellen, ez a lázadás azonban ekkor még döntően liberális töltetű volt – amit az új politikai hatalom szinte azonnali autoriter fordulata is katalizált. A liberalizmusnak a rendszerkritikainál jóval erősebb intézményes beágyazottsága mellett utóbbival magyarázható ugyanis az, hogy az elégedetlenség középpontjában a szabadságjogok megkurtítása elleni tiltakozás állt. Mindazonáltal azt is mondhatnánk, hogy az egziszen-

ciális szorongások a szabadságjogok elvesztésétől való félelemben szublimálódtak, artikulálódtak.

Ahogy az egzisztenciális félelmekből valóságos lecsúszás lett, úgy kezdtek felbukkanni a láthatáron és/vagy radikalizmusukban erősödni a fiatal értelmiségen belül a baloldal egy új nemzedékének új mozgalomcsírái és intézményei: a *Helyzet Műhely*, a *Kettős Mércé* majd a *Mércé*, a *Társadalomelméleti Kollégium*, a *Társadalomelméleti Műhely*, az *Új Egyenlőség*, a *Fordulat*, *A Város Mindenkié*, a *Hallgatói Szakszervezet*, a *Partizán* – és még sorolhatnánk.

A kezdeteket a bizonytalanság, a társadalmi beágyazottság hiánya jellemezte – természetes bázisuk és szövetségesük, a munkásság hallgatott, csíráját sem igen mutatta valamiféle szerveződési igénynek. Az új, fiatal baloldal kereste a helyét, a *Kettős Mércé*ben 2015–2016-ban például fontos vita zajlott a baloldal lehetőségeiről, feladatairól *WTF baloldal* címmel (részletesen: Szalai 2018a).

2018 végén, a rabszolgatörvény kapcsán, a szakszervezetek vezetésével megindulni látszott a magyar munkásság osztályá szerveződése, ami nagy reményekkel töltötte el a fiatal baloldalt, létre is hoztak több, munkásokkal közös szervezetet. Ez azonban csak múltó epizód volt. Egyrészt, ahogy az ellenzéki pártok egyre inkább kisajátították a lázadási potenciált, úgy halványult el a mozgalomcsíra eredeti célja, és kerül helyébe a sajtószabadság követelése. Másrészt kiderült, hogy a munkások számára sokkal fontosabb jövedelmük növelése, mint munkahelyi körülményeik minőségének javítása, megőrzése – utóbbi védelmét hamar felváltotta az erősödő, de átfogó mozgalommá nem terebélyesedő, az egyes vállalatok szintjéig atomizálódó bérharc. Melyet a gazdasági konjunktúrában és a növekvő munkaerőhiány körülményei között jelentős siker koronázott (2019 novemberére a bruttó átlagkeresetek 13,9 százalékkal nőttek az előző év azonos időszakához képest; *KSH Gyorstájékoztató*. Keresetek, 2019 január–november. 2020. január 31.). Végül, de nem utolsósorban: a fiatal baloldali értelmiség munkásokat mozgósító erejét jelentősen korlátozta – mielőtt az még igazán kibontakozhatott volna – a munkásság utóbbi másfél évtizedben bekövetkezett jobbratolódása (erről és ennek hosszú távú okairól: Bartha – Tóth 2017, Scheiring 2019).

A koronavírus ezt a helyzetet gyökeresen megváltoztatja: a munkaerőhiányt szinte egyik pillanatról a másikra a tömeges munkanélküliség és annak fenyegető réme váltja fel (Egészen hihetetlen összeomlás: magyarok százezrei veszíthették el a munkájukat. *portfolio.hu*, 2020, május 7. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200507/>

egesen-hihetetlen-összeomlas-magyarok-szazezrei-veszithettek-el-a-munkajukat-430536). Ez előrevetítheti a munkásság elfordulását a politikai jobboldaltól, sőt talán baloldali fordulatát is, ami jelentősen kibővíthetné a radikális baloldal mozgásterét.

Huszár Ákos (2019) kutatásai szerint, az utóbbi évtizedben felgyorsult mind a társadalmi polarizáció, mind az induló előnyök és hátrányok – Huszár megfogalmazásában, az osztályhelyzetek – generációs átörökítése. A NER stabilitásának titka az volt, hogy mindennek ellenére, a mélyszegénységben élőket kivéve, majd’ minden társadalmi rétegnek javult valamelyest a helyzete: a gazdagoknak exponenciálisan, a szegényeknek egy kicsit. Korábban már írtam ennek okairól (Szalai 2018b), most csak azt emelném ki, hogy a gazdasági felfelé ívelés, a konjunktúra körülményi között Orbánéknak volt miből „osztogatniuk”. A koronavírus nyomán azonban, ahogy szűkülnek az „osztogatás” forrásai, a hatalomnak vezéráldozatot kell végrehajtania: ki kell dobni valakit, valakiket a hajóból. És értékrendszerét, ethoszát tekintve szinte természetes, az őt eddig legalábbis kívülről, hallgatólagosan támogató munkásságot és a teljes szegénységet dobja majd ki (v. ö. Antal 2020) – ez a folyamat már elkezdődött.

Ahogy látom, a radikális baloldal szinte azonnal ráérez a kibővülő mozgástérre, pontosabban az abban rejlő lehetőségekre. Néhány hét leforgása alatt létrehozzák a *Szolidaritási Akciócsoportot*, mely a fiatal radikális baloldal tizenkét legfontosabb szervezetét koncentrálja – *Szolidaritás a válságban* címmel közös helyzetértékelést és közösségi cselekvési programot készítenek, utóbbi részeként öntevékeny sejték is szerveződnek például védőfelszerelések előállítására. De másodvirágzását éli a radikális baloldal korábbi generációjának folyóirata, az *Eszmélet* is.

Külön kiemelendő, hogy különösen a *Mérce*, a *Partizán* és az *Új Egyenlőség* nagy súlyt helyeznek arra, hogy összegyűjtsék és hangot adjanak a hazánkban vagy globális szinten születő más közösségi kezdeményezéseknek is. Hogy adott esetben azok mozgalommá kapcsolódhassanak össze...

A radikális baloldal éled... Szerte a világban és Magyarországon is. Hogy ez milyen további szervezeti formát – formákat – kell hogy majd öltösson, az egyelőre nyitott kérdés... Mint ahogy az is, hogy tehetünk-e most és a közeljövőben lépéseket egy új, demokratikus szocializmus felé...

- Antal Attila 2020: Koronavírus és az Orbán-rendszer osztálypolitikája. *merce.hu*, május 17.; *Eszmélet* 125. sz. (2020. tavasz), 7–17.
- Bartha Eszter – Tóth András 2017: Munkásfiatalok az újkapitalizmusban. *Educatio* 26(1), 75–86.
- Bartha Eszter 2009: *A munkások útja a szocializmustól a kapitalizmusba Kelet-Európában, 1968–1989*. Budapest, L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest
- Djilas, M. 1957: *The New Class. An Analysis of Communist System*. New York, Praeger
- Djilas, M. 1969: *The Unperfect Society Beyond the New Class*, London, Harcourt, Brace & World
- Éber Márk Áron 2019: Osztályszerkezet Magyarországon globális perspektívából. *Fordulat*, 26. 74–114.
- Gagyai Ágnes 2018: Szolidáris gazdaság: a válságra adott társadalmi válasz anyagi alapjai. *merce.hu*. február 8. <https://merce.hu/2018/02/08/szolidaris-gazdasag-a-valsagra-adott-tarsadalmi-valasz-anyagi-alapjai/>
- Gagyai Ágnes 2019: *A válság politikái*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Heller Ágnes 1978: *Az ösztönök. Az érzelmek elmélete*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó
- Huszár Ákos 2019: Osztálytársadalom-e a magyar társadalom? *Szociológiai Szemle* 29(4), 4–32.
- Jones, Kate 2020: Tip of the iceberg' is our destruction of nature responsible for Covid-19? *The Guardian*. 2020. március 18. <https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/18/tip-of-the-iceberg-is-our-destruction-of-nature-responsible-for-covid-19-aoe>
- Kiss Viktor 2020: Baloldal a posztmodern kapitalizmusban. *Eszmélet*, 125. sz. (2020. tavasz), 80–88.
- Pap Szilárd István 2020: Miért nem sikerült győzni Bernie Sandersnek? *merce.hu*, május 7., <https://merce.hu/2020/05/07/miert-nem-sikerult-gyoznie-bernie-sandersnek/>
- Scheiring Gábor 2019: *Egy demokrácia halála. Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon*. T. E. M. Budapest, Napvilág Kiadó
- Szalai Erzsébet 1989: *Gazdasági mechanizmus, reformtörekvések és nagyvállalati érdekek*. Budapest, Aula Kiadó
- Szalai Erzsébet 1994: *Ütelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Budapest–Szombathely, Pesti Szalon Könyvkiadó – Savaria University Press,
- Szalai Erzsébet 2005: *Socialism. An Analysis of its Past and Future*. Budapest–New York, CEU Press
- Szalai Erzsébet 2008: *New Capitalism – and What Can Replace It*. Budapest, Pallas Publisher Ltd.
- Szalai Erzsébet 2014: *Autonómia vagy újkiszolgáltatottság*. Budapest, Kalligram Kiadó
- Szalai Erzsébet 2018a: *Hatalom és értelmiség a globális térben*. Budapest, Kalligram Kiadó
- Szalai Erzsébet 2018b: A félféudális hatalmi rend. [hvg.hu](https://hvg.hu/itthon/20180927_szalai_erszebet_felfeudalis_hatalmi_rend_magyarorszagon), szeptember. 27. https://hvg.hu/itthon/20180927_szalai_erszebet_felfeudalis_hatalmi_rend_magyarorszagon

- Szalai Erzsébet 2019: *Baloldal az új válság kihívása előtt*. merce.hu, augusztus 23.
<https://merce.hu/2019/08/23/baloldal-az-uj-valsag-kihivasa-elott/>
- Szalai Erzsébet 2020: *Covid 19 – válság – alternatívák*. Budapest, Noran Libro Kiadó (megjelenés alatt)
- Tóth Csaba 2020: *Befejezi elnökjelölti kampányát Bernie Sanders*. merce.hu, április 8.
<https://merce.hu/2020/04/08/befejezi-elnokjelolti-kampanyat-bernie-sanders/>
- Trotsky, Leon 1972: *Revolution Betrayed*. New York, Pathfinder
- Trotsky, L. D. 1976: *Der neue Kurs*. In linke opposition in der Sowjetunion 1923–1928, Bd. I., Berlin 250–388.
- Žižek, Slavoj 2020: Biggest threat Covid-19 epidemic poses is not our regression to survivalist violence, but BARBARISM with human face. *Russia Today*, 19 Mar.
<https://www.rt.com/op-ed/483528-coronavirus-world-capitalism-barbarism/>